

A HALOTTI BESZÉDEK JELENTŐSÉGE ÉS EZEK KIVÁLÓBB IRÓI AZ UNITÁRIUS EGYHÁZBAN A 18-IK SZÁZ ESZTENDŐBEN.

A halotti beszédek a halottak iránti kegyelet nyilvánulásai.

E kegyelet nem csupán az új kor erényei közé tartozik. Megvolt az régen, az ó-korban is, mindenütt találkozunk vele egy vagy más alakban.

Az egyiptomiak, kik a lélek vándorlásában hittek, a kegyeletet a halott testének bebalzsamozásában helyezték és pedig abból az okból, hogy a vándorlásaiból visszatérő lélek épen találhassa a magára maradt testet.

A történelemből olvassuk, hogy már az ó-korban a görögök és rómaiak emlékbeszédeket tartottak halottjaik felett.

A megalakult és fejlődő ker. egyházban a halotti beszédek tartása a cultus tanító részének kiegészítő részét alkotta és alkotja ma is főleg a prot. egyházakban. Sok halotti beszéd maradt fenn a múltból s egyházunk irodalmában is jelentékeny helyet foglalnak el azok, s megérdemlik, hogy velők foglalkozzunk.

Én e cikkben különösen a 18-ik száz halotti beszédeire akarom vonni a figyelmet, minthogy e száz esztendőből ilyenmü termék mégis a legtöbb maradt fenn. Megelőzőleg azonban szükséges lesz általánosságban a halotti beszédekről egy pár szót elmondani.

A halottak tisztességes eltemetése az emberi szív szeretetének kegyelettel párosult érzetében gyökerezik.

Minél nagyobb az űr, mit a halott övéi közül elköltöztvén maga után hagy, annál nagyobb az iránta nyilvánuló kegyelet, szeretet és fájdalom, annál nehezebb a vigasztalás. A szónoknak sikeres munkálkodása itt attól függ: ha vajjon belát e az emberek lelkébe? Megvan-e az ő szívében is a fájdalomnak az a hurja, melyet mozgásba hozhat a vesztes felek fájdalomkiáltása?

A szónok, kinek feladata a veszteség miatt szenvedőknek hitet és reményt adni, hiába bölcsekedik a fájdalom fölött, mert a veszteség fájdalma több a bölcsesletnél, a szenvedő fájdalma szomorú valóság, melyet ha gyógyítani akar, nem gyógyíthatja a bölcselkedés

rideg tanával, mely azt hirdeti: szenvedj, mert ez a te sorsod, így akarta ezt a hatalom, mely a természet erők véletlen összjátékából neked éltet adott.

A szenvedést vigasztalás gyógyítja csak, s a ki vigasztal, az szeret, tehát a szenvedést csak egy nemes emberi érzelem gyógyíthatja, és ennek az érzelemnek a neve szeretet.

Ez a szeretet öröklétet hirdet, remél; ez megtanít hinni egy örök szeretetben, mely szeretet akkor is, midőn a szenvedés keresztjét nyújtja az embernek.

Az ilyen szellemű halotti beszédek a sajtó szívek fájdalmait a hit édes cseppjeivel öntözik, s általuk vigasz és reménység száll a fájó kebelbe, s az eredmény az Isten akaratában való megnyugvás lesz. Az ily szellemű halotti beszédek által elérték a cél s a célban, mint eredményben annak jelentősége is benne foglaltatik.

E törekvés a 18. százév halotti beszéd irónál feltalálható. Az írók jellemzését illető megjegyzésünknel nem hallgathatjuk el, hogy azok soha sem tüzték célul korunknak legkevésbé sem helyeseltető szokását: a vesztés felek kesergetését a beszéd által, hanem a halott érdemeit magasztalva, erkölcsi életét kilomborítva, míg egyfelől fájdalmat enyhítő szavaikat a szívekbe juttatni igyekezének, másfelől a halott tetteit követésre méltó példaként állították az élők elé.

A halott érdemeit magasztaló részben ott van mindenütt a bűn ostromozása is. És helyesen, mert alig kínálkozhatik jobb alkalom a papra nézve a vallási és erkölcsi, a bűn és erény, egyiknek magasztos, a másiknak lesújtó következményeit szemmel láthatóbban állítani elé, mint a halotti beszédekben.

Beszédeikkel e szerint a 18. százév szónokai az erény meggyökereztetését keresték.

Ezt a törekvést mutatja az az általánosnak nevezhető szokás, hogy egy halott felett rendszeren két, de néha három beszédet is tartottak. S hogy nagyban befolytak a vallás-erkölcsi élet ápolására, nyilván van a botrányos életüket intő jelszóból: „belőletek soha sem lesz két prédikációs halott!”

Az erkölcsiség ápolására határozottan befolyhatott a több beszéd tartás és az azokban feltüntetett erény magasztalása. „Mert az emberi nemnek mindig szüksége volt és van nagyszerű példákra, hogy a serdülő ivadék fölfelé tekinteni, nemes czélokért lelkesülni, értők fáradni, nekik áldozni tanuljon.”

A 18. százév halotti beszédeinek mintegy kiegészítő részét tet-

ték a bucsuztatók. Nevezetesek ezek az unitáriusokra nézve, mert ma is genealogia gyanánt tekinthetők, s mint ilyenek egyháztörténetünk megírásánál is hasznosak.

A 18-ik százév beszéd írói között a következőket találjuk: 1)

V. Pálfi Sigmund halotti beszédet írt és mondott 1. Káli Kun László felett 1733. febr. 8. 2. Pekri László felett 1697. k. i. 3. több prédikációt és könyörgést.

Kereszturi Sámuel 1. Sztánó Szaniszló felett 1703. 2. Kmita András özvegye: Vilhelm Krisztina felett 1704. 3. Gyerőfi László felett 1705. 4. Zsuki Mária felett 1705. 5. Hosszu Margit f. 1706. 6. Orvos Pécsy András özvegye Sztánó Erzsébet felett 1712.

Géjzánovics János Suki László felett 1730 körül.

Fosztó Uzoni István városfalvi pap III. évi szolgálatja alatt különféle beszédeket írt. k. i.

Darkó Pál nagy-ajtai pap, Pekri Ferencz, Pekri Gábor és Kabós Judith fia felett. k. i.

Kovácsi Tamás, kolozsvári pap többnemű egyházi beszédet. k. i.

Géjza József, templomi és halott feletti beszédeket 1766—1170.

Ferenczi János, kolozsvári pap, sokféle prédikációt több kötetben. k. i. H.-almási Bencze Pál és abrudb. Nagy Mihály halotti beszédeket: P. Sárosi György felett 1764.

Jövedétsi Pál és Désfalvi Simon Christoph Sárosi János emlékét írták meg versekben. 1703. 2)

Jánosfalvi Sándor István által a székely-kereszturi tanodának ajándékozott kéziratban levő beszéd gyűjteményben még a következő írók és beszédek említetnek.

Pákei Pákei József kolozsvári unitárius professor F. M. Suki Suki László felett 1792.

Lázár István püspök, Gyulai László felett a következő czimű beszédet: „Oratio kolozsvári ötves czéhmester: Gyulai László felett, melyben mind a jó karban levők, mind az öregek bizonyos kimutatott utakon, s prescribált Regulák mellett megifjittatnak, úgy, hogy akármikor is ifjantan hallhassanak meg, mondotta Lázár István superintendens ur 1777. esztendőben.“

Emlékezés van e könyvben Derzsi Varga György ily czi-

1) Ar. Rákosi Székely S. Unitária vallás történetei Erdélyben 187—191. l.

2) 4. r. 16 l. Nyomatásban megvan a kolozsvári unitárius főiskola könyvtárában. Székely S. egyh. tört.-ben nem említi.

mű beszédéről: „Halotti prédikáció néhai Derzsi pap és Udvarhely-köri Esperes ujszékelitiszt. Menyhárt Sámuel ur végtisztelőtén, melyben egy pap felöltöztetetik a maga papi köntösében, mondatott városfalvi pap és Udvarhely. Egyh. környéki jegyző Derzsi Varga György által az 1780. esztendőben Apr. 24 én Szentgyörgy napján.“ Varga György temette el Menyhárt Sámuel feleségét is, továbbá Patakfalvi Tek. Ferenczi János ur igaz valóságos özvegyét néhai Sándor Krisztina urasszonyt.

Ebben van feljegyezve Kereszturi Sámuelnek következő czimű beszéde: „Tek. széplaki Petricsevich Horváth Ferencz uram özvegyének, mint jóságos cselekedetekkel gazdag Tabithának, néhai tek. nemzetes Balogh Kata utolsó tisztesség-tétele Széplakon.“

Említés van téve ugyanebben a gyűjteményben Finta József ilyen czimű beszédéről: „Halotti predicatio Néhai T. Derzsi Mihály ur felett, melyet mondott Derzsi pap és udvarhelyi unitár. Egyházkörnyéki esperes ujszékelit F. Finta József ur Derzsbén.“

Szent Ábrahám Mihálytól „Itélő mester néhai Tek. nemes nemzetes Kénosi Sándor Gergely felett mondott beszéd, melyben egy terhes szenvedéseit béketüréssel és diadalommal viselt jó keresztény adatik elő.“

A 18-ik száz évben irt és nyomtatásban is megjelent halotti beszédek közül a következők a kolv. unitár. főiskola könyvtárában vannak:

1. „Halandóságból kivezető Ariádné Fonala, azaz: olyan halotti oratio, melyben a tek. idősbb Pókai Sárosi György urnak, Hideg Tetemeinek eltakaritattása alkalmatosságával ezen Paradoksumot: Hogy bátor minden embernek meg kell halni, mégis minden Ember teheti, hogy soha meg nem halván, örökké éljen megégyeztetvén A. N. Szent-Lászlói Unitarium Templomban Abrudbányai Nagy Mihály, a Tordai Unitária iskola Rectora. 1764-ik Esztendőben Bőjt-más Havának XVIII. Napján együgyüképen kibeszéllette.“

2. „Halottak ünnepe Hamvas szombath. Melyben boldog emlékeztető kegyes Pátrona Asszonynak zokogással említendő Néhai Te-kintetes Dési Judith asszonynak, Ama Nemes Tudományu, ritka dexterit'ásu jeles Férfiu, ma is áldott emlékezetben élő Néhai Tek. Knita János ur Árva Galambjának, sokáig dicséretesen Özvegylett, régi kedves életü Párjának utolsó tisztességének megadásakor egy gyászos oratori Székben egy hamvas Textust megmagyarázott, a házi szegényeket kihirdette, s a fent megnevezett Özvegy Asszonyt örökösön férjhez adta Géjza J o s e f, A' Kolosvári Unitarium Collegium-

ban Logicát és ékessen szólást tanító ifju; és a' megnevezett Collegiumnak méltatlan Séniora". Pozsonyban, 1785.

3. Az örökké valóságnak három Postái: a kik e világi számkivetésben bujdosó Adámnak fiait örökös hazájokba hijják;

a' kik ama' minden kegyességet megjutalmaztató Törvénytörőkre atsk-nem együtt czítálák, két jó urainkkal a' boldog emlékezetű Kmita András uram özvegyét, Nemzetes Wilhelm Christina asszonyt 1704. esztendőben, Szent Iván havának 14 napján, Kinek utolsó tisztességére hideg tetemei felett ez három Postáknak követségeket megbeszéllette, a Kolozsvári Unitárium Collegiumban Oratoriát tanító ifjú, Kereszturi Sámuel. Kolozsvárt, 1704.

4. Halotti elmékedések, Melyek Ama' Néhai Méltóságos uri férfijúnak Néhai Méltóságos Sepsi sz. Iványi idősbb Henter István urnak E földről lett eltakarittatása alkalmatosságával mondattak, Almás-i Ádám és Márkos György által 1789-ik esztendőben. Kol. 1790.

E négy utóbbi beszédet röviden ismertetjük is szólván szerkezetükről, tartalmukról és stýljok sajátosságairól.

1. A Sárosi György felett tartott oratiója Nagy Mihálynak, megfelelt a czélnek. A beszéd tárgyából „az elkerülhetetlen halált el lehet kerülni“, gördülékenyen foly a felosztás: „minden embernek meg kell halni; s mégis minden ember teheti, hogy soha meg ne haljon“³⁾

A felosztás után a test mulandóságával foglalkozik. A meghalás — így szól — természetünk tulajdona. Az elől menekülnünk nem lehet, mert

„A por, mint füst s pára könnyen enyésztetik; Így emberi voltunk semmivé tétetik.“⁴⁾

Hogy minden ember elkerülheti a halált, négy részben bizonyítja:

1. A tanuló ifjak kerülhetik el, kik elhagynak miudeneket: hogy követhessék alázatos mestereket. Itt bivatkozást teszen a Jézust követő apostolokra s aztán Anaxagorásra, ki hogy hazájának hasznára lehessen, csak tanulmányainak szenteli magát. Dicséri a Cleantes igyekezetét, ki éjjel dolgozott, hogy nappal tanulhasson.

Ezek elkerülték a halált, mert:

Jó tanuló örökké él,
Hire mégyen, mint sebes szél;
Kinek nem árt semmi rút tél;
Haláltól hát méltán nem fél.⁵⁾

³⁾ 141—142 l. — ⁴⁾ 143 l. — ⁵⁾ 147—152 l. —

2. Az Ecclesiasticusok, vagy a belső rendet képező papok, professorok és mindazok, kik az Isten dolgait hirdetik.

„Azokat kell belső rend közé számlálni, kikben minden virtust fel lehet találni.“⁶⁾

Ezek közé számlálja az ó és új testamentom íróit, kik, ha meghaltak is, örök életet nyertek a halálban.

3. A politikusok, kik ha beírták hazájok történetébe nevöket, a hallhatatlanság koszoruját öltötték magokra.

Törvényt Népnek bölcsen ír, mint élő Törvény
A jó Politicus; nem lesz bünös örvény;
Söt minden dolgában bünt kerül s Istent fél,
Jó Példa adásra Szive, Lelke hal 's él,⁷⁾

4. Az oeconomusok: szántó-vető, baromtartó emberek, a szőlőművesek, kertészek, kereskedők stb. nem a fényes állástól függ emlékünk fenmaradása, hanem a kötelesség fáradságot nem ismerő teljesítésétől.

Ábel, Ábrahám, Loth stb. példáival igazolja, hogy az elkerülhetetlen halált ezek is elkerülheték, s ma is elkerülhetni.⁸⁾

Végül a halott felett kesergőket az elhunyt halhatatlanságával vigasztalja, ki az említett 4 osztály közül mindeniknek tagja volt életében s így a halálban is örök életet nyert.⁹⁾

Elmélkedését, a beszéd terjedelmét csaknem fölülmuló versben írt bucsuztatóval zárja be, melyben az elhunyt életrajza és genealogiájával foglalkozik.

E genealogia a bibliai családfák mintájára készült; ezt mutatja a szónok ama törekvése, hogy a család első tagjára viszi vissza genealogiája megírását.¹⁰⁾

2. Géza Józsefnek Dézsi Judith felett tartott beszéde. Szerzőnek csak ez a műve fordult meg kezemen, de ez egy is meggyőzött arról, hogy kora legkiválóbb írói és szónokai közé tartozott. Az egész beszédet átlengő vallásos érzelem a valódi papot, az ügyes szónoki fogások a ri'ka szónokot, a találó gondolatok helyes használása, benne a jeles író mutatják.

Úgy képzelhető e beszéd, mint e száz év egyik emlékköve, melyre a szónok az elhunyt erényeit: keresztényi alázatosságát, kifogástalan jellemét, szelidségét, iótékonyságát és emberbaráti szeretetét metszette, hogy ez emlék által erényeiben tovább éljen a hát-

⁶⁾ 152—153 lap. — ⁷⁾ 153—158 l. — ⁸⁾ 158—162 l. — ⁹⁾ 162—178 l. —

¹⁰⁾ 179—189 l.

ra maradottak között. Az elhunyt keresztényi erényeinek magasztalása mellett igen szépen tűnik elő a felfuvalkodottakat, a földi kincseket Isten gyanánt imádó fősvényeket, önnagyzókat, világ szerinti nagyokat, mint jellemben, erkölcsben, keresztényi szeretetben alacsonyokat sujtoló haragja. A szószékből oly őszinteséget ritkán hallani: „Jovallom azért, még nem késő, a ki ma közületek bé nem akar porosodni, hamvasodni, fogja rá, hogy rosszul van s szép lassan, mig bé nem hamvaznám, menjen innen.¹¹⁾

Az egész beszédben az erény magasztalását jellemző s az emlitett bünöket sujtoló hasonlatai, képei, a történelemből vett idézetei, a beszéd egyszerű, de mindenki által érthető, tiszta nyelvezete által kellemes olvasmány ma is.

3. „Az örökkévalóságnak három postái“ Wilhelm Krisztina felett mondotta Kereszturi Sámuel 1704-ben.

A bevezető részben három postával foglalkozik. E három posta a halál, mely különbség nélkül mindenkit felkeres, hogy megfűja felette trombitáját. — E szomorú trombitát fűvő postás először csak annyit mond, hogy „a házadat rendeld el és tégy testamentumot; mert te meghalsz és nem élsz.¹²⁾

A második postás rémitőbb ennél; ez azt jelenti, hogy „Mane, Techel, Phares“: megszámlálta Isten a te országodat és betöltötte. Megmérettél a fonthan és hiányosnak találtattál.¹³⁾

A harmadik pedig a követségnek summája: „Adj számot a te sáfárságodról, mert nem lehetsz többé sáfár.“¹⁴⁾

Ezzel a bevezetés véget érven, kimondja, hogy az első posta testamentumtételt, a második divisiót, a harmadik számvételt emleget. Ezekon alapszik a beszéd tárgya, melyet a következőleg oszt fel:

I. Minő testamentumot tett a halott?

II. Divisiót csinál.

III. Számvételről beszél.¹⁵⁾

Mulandó az élet. A halál nem késik. Minden perczen eljöhet. Legyünk készen reá:

Megholtak atyáink, így meghalunk mi is,
Kik most sirban vannak, éltenek azok is.
Igy elmulunk mi is, elmulnak mások is,
A mint a szegények, ugy a gazdagok is.

¹¹⁾ 5 l. — ¹²⁾ 1—3. l. — ¹³⁾ 3 l. Dán. 5. 26—27. — ¹⁴⁾ 4. l. Luk. 16., 2. — ¹⁵⁾ 4. l.

Ezeket mondja a testamentum-tevésről.¹⁶⁾

A testamentumot felosztás követi — így szól a második részben. Az osztalékot mindenkinek el kell fogadni, mert a halál adja.

Ne bizzatok a földi kincsekben. A kincs és gazdagság elmarad a sirnál, s csak ez lesz minden öröksége, ha még Asvérus is.¹⁷⁾

Ilyen a hatalom is, mondja a harmadik részben. A nagyság és hatalom a halál előtt nem jönnek tekintetbe. Rettegjen bár a világ tőled, de ez egy előtt te emelsz kalapot. Vessünk számot magunkkal, gyűjtsünk lelki kincseket e földön, hogy sáfárkodásunkról számot adhassunk ama más hazában.¹⁸⁾

Igy tett szomorú tiszteletünk tárgya is. Nála megjelentek a követek; el is ment utánok; de semmijét sem hagyta itt; mert „ha igaz az igazság szava, hogy egy pohár Prófétának adott hideg vízzel menyországot vehetünk; hány menyországot vehetne az, a ki nem egy pohár hideg vizet adott, hanem ebben a pénznek szerelmétől halálra csömörlött világban is maga költségével külső országokból Prófétákat hozott.“ stb. ¹⁹⁾

Az egész beszéd, de különösen az elhunyt érdemeinek magasztalása, oly szép, oly magasztos, hogy az író abban nemcsak példát mutatott a követésre másoknak, de az elhunytnek is méltó emléket állított benne.

4-szer. Almási Ádámnak Henter István felett tartott beszéde, II. kir. XX. r. 1 vers alapján:

Rendeld el házatad, mert meghalsz. (1789.)

Az egész beszéden az alapul vett tétel szelleme huzódik keresztül. Az alkalomhoz mérten szebb, az alapigének megfelelőbb bevezetést ma sem lehetne írni. Ebben elmondja, hogy az öröm és fájdalom egy láncz által fűzettek az emberhez, annyira elválhatlanok egymástól, hogy a hol az egyik megjelenik, ott a másiknak is be kell következni, hogy a fájdalom és szomorúság elmúltával annál nagyobb legyen az öröm becse. Az öröm az élet boldogságának alapja, de azt nagybecsűvé a fájdalom teszi, mely mérsékli annak tulkapásait.

„Helyesen kormányozza — így szól ő — a mérhetetlen bölcsességű Isten a maga kedves hiveinek az alsó világban változó állapotjukat, hogy az öröm mellé a szomorúságot adta, mert valamint a tulhajtott öröm, úgy a fájdalomban való mély elmerülés is ártalmára volna az embernek.“²⁰⁾ Mindkettőnek szomorú következeit a

¹⁶⁾ 4—6 l. — ¹⁷⁾ 6—11 l. — ¹⁸⁾ 11—16 l. — ¹⁹⁾ 17—18 l. — ²⁰⁾ 1—4 l.

történelemből vett példákkal igazolva, áttér a beszéd tárgyára, melyben a felvett tétel alapján három kérdésre felel:

1. Mikor csendült füleibe a királynak e szigorú parancsolat „Rendeld el házatad?”

II. A próféta által mondott parancsolatról elmélkedik.

III. E parancsolat okáról szól.²¹⁾

E részek szép és alapos fejtegetését a görög és római történelemből, majd bibliai idézetekből vett példákkal világosítva,²²⁾ áttér egy negyedik feltételre, hogy annak alapján egy testamentum tételre onszoló tudományt tegyen.²³⁾

E tudomány alapján készített testamentumnak két ága van: a házat naponként szentül kormányozni, s e mellett a halálhoz közelítvén, abban jó rendelést vagy testamentumot tenni.²⁴⁾

Az egész beszédből a keresztényi élet hű képe: a mély vallássság sugárzik ki, mely a keresztény embernek minden házában legnagyobb ékessége (lakoháza,²⁵⁾ családja,²⁶⁾ ekklezsia,²⁷⁾ templom²⁸⁾, a lelkiismeret drága háza,²⁹⁾ a koporsó³⁰⁾ és az örökélet³¹⁾.

Az egész beszéd az alapige fejtegetésén alapult, tehát általánosságban volt tartva, s így az elmondottakat „alkalmaztatás”³²⁾ czimen az elhunyttra vivén vissza, bucsuztató nélkül zárja be szép beszédét, hogy átadja a szót Márkos Györgynek, ki e tétel alapján:

„Erős a szeretet, mint szintén a halál,

Sőt erősebb annál, ha jó szívre talál³³⁾

négy részre osztja beszédét.

I. Előállítja az ellenséget a halálban.

II. Felhossa a legerősebb fegyvert, melylyel a halál meggyőzetik.

III. Felöltözteti a szeretet fiát a maga szokott köntösébe, mely egyszersmind fegyver gyanánt szolgál, s végül:

IV. Szembeállítja a szeretetnek fiát az ellenséggel.³⁴⁾

A felosztás után rövid magyarázatban kifejti, hogy mi és hányféle a halál.³⁵⁾

Azután arról a fegyverről gondoskodik, melylyel a halál meggyőzhető. Ezt abban a szeretetben találja fel, melynek legfőbb tárgya az Isten, a benne helyezett hittel és reménységgel.³⁶⁾ Ezután a szeretet fiait; az Istent, Krisztust és a felebarátját szerető embert felöltözteti a maga szokott köntösébe, ékesítvén azt az örökélet felől

²¹⁾ 5 l. — ²²⁾ 5—14 l. — ²³⁾ 14 l. — ²⁴⁾ 14 l. — ²⁵⁾ 14—15 l. — ²⁶⁾ 15—16 l. — ²⁷⁾ 16 l. — ²⁸⁾ 17 l. — ²⁹⁾ 17 l. — ³⁰⁾ 17 l. — ³¹⁾ 18 l. — ³²⁾ 34 l. ³³⁾ 1 l. Ének 8., 6. — ³⁴⁾ 5—6 l. — ³⁵⁾ 7—10 l. — ³⁶⁾ 11—14 l.

való reménységnek sisakjával, a hitnek mellvasával, a felebaráti szeretetnek nehéz-pánczéljával.³⁷⁾

E fegyverek védik az igaz keresztényt a halál ellen. Ezekkel ékesítve harczolt Henter István is, s győzött s győzelmi babéra az örökélet megnyerése lett.³⁸⁾

Ezután az első szónok által elhallgatott genealogiájához kezd az elhunytak, melyet a 16-ik száz esztendőtől kezdve levezet egészen szomorú tárgyáig.³⁹⁾ Márkos is e genealogia megírásánál a bibliai családfák alakját tartotta szem előtt.

E két beszéd megírása után száz év röpült el. Ez idő alatt az irodalom és nyelv magas fejlődésre jutottak, de e két beszéd a maiak mellett sem szegényülne meg. E művek olvasása alatt az ember keblének hurjai mozgásba jönnek a fájdalom nem egy helyen megható ecsetelésén.

E beszédek irálya (stylus) különböző. Igen természetesen, mert az egyén módorát szavai, akár beszédben, akár írásban, mindig visszatükrözik: az irály maga az ember, szokták mondani. Némely ember elvontan, szárazon okoskodva ír és beszél, a másnak száján, vagy tollán az elvont eszme is kézzel foghatóvá lesz; az egyiket a konkrét világ érdekli, bilincseli le jobban s eszméi is abból fakadnak; a másik a kézzel foghatót is szereti fokról-fokra, lassan haladó okoskodással bizonyítani; van a ki szeret cizfrán beszélni, van a ki egy szerüségét keres beszédében.

Ezek, s több ilyes, mind nagy befolyással vannak a stylus minőségére. De bármelyik fajtához tartozék valaki, az is sokat tesz, hogy az illető inkább a szív embere-e, vagy az észé: a szívhez szeret-e szólani, vagy az észhez, avagy mindkettőhöz egyszerre.

A felhozott alapon minden egyes beszédről sokat lehetne elmondani, én azonban csak azokra a styl-sajátságokra terjeszkedem ki itt, melyek a koréi, tehát több-kevesebb mértékben mindenik beszédben feltalálhatók, a melyek kezemen megfordultak. Ezeket a stylusbeli sajátságokat a következőkben ismertetem:

1. Mindenik beszéd-író többé-kevesebb szereti az áradozó bőbeszédü fejtegetést. — Pl. Kereszturi Sámuel a Wilhelm Krisztina felett tartott beszédének a kezdetén, hol azt akarja kifejezni, hogy korának szomorú idejében, a követek és posták járása szünetel, így elmélkedik: „Azt gondoltam én, hogy ez háboruságnak zivataros záporával áradott tengernek habjaiban már a posták minden felől megszüntek, sehonnan követek nem jönnek; mivel az inséget hizlaló visz-

³⁷⁾ 15—23 l. — ³⁸⁾ 23—37 l. — ³⁹⁾ 37—44 l.

szavonások dandári a szorongatások ösvényével környül fontak minden ösvényeket megállottak, minden utakat bevágtak.⁴⁰⁾ Az ily bőbeszédű áradozások sem a hatás, sem a beszéd célja érdekében nem szükségesek.

Gyakran találhatók jelző halmazok, melyek némelykor festők, de sokszor szükségtelenek. Pl. Almási Ádámnak Henter István felett tartott beszédében igen helyesen vannak használva: „pénteki vig táncunkat vasárnapi bu találja;⁴¹⁾ vagy „az öregek, kik ha zöldelő ifjuságuknak kiderült tavaszán vigadoztak, örömmel fűszerezett napokat töltöttek, most már szomoruan ezt lantolják: Haec mihi non placent,⁴²⁾ vagy „a jó szerencse és abból kiáradott nagy öröm édes borától a király megrészegedik“⁴³⁾ stb.

Nagy Mihálynak Sárosi György felett kevésbbé sikerültek: „Járj el bátor sebesen száguldozó, élesen messzelátó elméddel,⁴⁴⁾ vagy a „halálnak gyászthozó, okozó kaszája“⁴⁵⁾ stb.

Szeretik a rokon-értelmű szavakat halmazni ott is, hol már az egyik teljesen megnevezte a dolgot. pl. Nagy Mihálynak Sárosi György felett tartott beszédében: „Látók, hogy az halált elkerülni, vagy meg nem halni, azaz örökké élni lehetetlen; lássuk immár azon elkerülhetetlen halált, miképen lehet elkerülni, eltávoztatni, vagy meg nem halni, azaz vég nélkül örökké élni“⁴⁶⁾ stb. . . . mindeniknél megtalálhatók.

Ide tartoznak a complicált szerkezetű, közbevetett mondatokkal ellátott nagy mondatok, melynek kivált némelyekben bőven találhatók, s mindenikben vannak. Pl. Kereszturi Sámuel Wilhelm Krisztina felett: „Elhiszem, hogy ha csak a koros vénségre nézne ez a testamentum, oly sok Atyáknak és gyászos anyáknak sziveket életeknek jobb korában, gyenge ifjuságok virágában meghalt szerelmes gyermekekért a bánatnak sebes árja nem szaggatná“⁴⁷⁾ stb.

Mindezekre megjegyezem, hogy a latin stylus mintája után kaptak lábra, mely az efféléket szereti; e szokás ma sem ment ki divatból falusi papoknál, pedig a magyar nyelv természete ellen van; a beszéd fő eszméjének kidomborodását nem segítette elé, átlátszó-ságának meg épp ártott s így nemcsak a hatás értékét csökkentette, hanem a szerkezetet is lazította.

2. Legtöbb szónok szeret tudóskodni, bele vegyíti költészeti, (egy párt ebből fennebb idéztem is) bölcsészeti stb. ismereteit.

Pl: Nagy M. S. Gy. felett mondott beszédében: „Hol kezdjem

⁴⁰⁾ 1 l. — ⁴¹⁾ 3 l. — ⁴²⁾ 3 l. — ⁴³⁾ 4 l. — ⁴⁴⁾ 144 l. — ⁴⁵⁾ 143 l. — ⁴⁶⁾ 146 l. ⁴⁷⁾ 6 l.

beszédemet? Talám a Logikusokkal az Ideákról, Propositokról, Syllogismusokról és a Methodusról tudakozódom? Nem látom itt ezeknek helyeket: talám szólok a Metaphysikusokkal az Ontológiáról, Cosmologiáról és a Pneumatológiáról s egyebekről, u. m. Physikus Influxusnak, az occasionális Causaknak és Praestabilita Harmoniának Systemáiról? ezeknek sem láttam itt helyeket, talám a Matematikusokkal, a Theoremaknak Demonstratiojokra adom magamat?⁴⁸⁾ stb.

E szokás azonban nem lehetett általános, s talán abból magyarázható meg a fennebb ösmertetett beszédekben, mert azok előkelők felett, nagy közönség előtt tartattak s így az illető szónok nemcsak nagy hatásra törekedett, hanem a „tudós” pap hírére is. E szokás sem ment ki teljesen divatból máig sem.

3. Mindenik szeret latinoskodni. A beszédek bevezetése a legtöbbször, az egyes állítások igazolása kivétel nélkül mindeniknél egy latin mondattal, vagy verssel kezdődik. Pl. Almási A. Henter J. felett így kezdi beszédét: „Nulla est sincera Voluptas.”⁴⁹⁾ Márkos György szintén felette: „Fortis est Mors Dilectio”⁵⁰⁾ Kereszturi Sámuel „az örökkévalóság három postáiban az élet mulandóságát fejtegető részben:

„Quem dies vidit veniens superbum,
Hunc dies vidit fugiens jacentem.”⁵¹⁾ stb.

Minden kornak volt és van bizonyos divatja.

A 18-ik száz esztendője ez volt.

A pap helyzete, a nép szokásaihoz való ragaszkodás által kellemes, e nélkül nagyon is kellemetlen szokott lenni. A nép szeretete a hasonló latin mondatokat és verseket a prédikációban hallgatni, a pap nem cselekedhetett máskép saját békéje érdekében.

4. Kevés a kinél nem fordultak elő latinos kitételek. Pl. „Mi értessék a halálon (mi a halál?) álmétkodtok, hogy a kinek talám keservesnek kellett volna lenni, azt látjátok órátorai Hivatalban elegyedettnak lenni, (elegyedve.) Nagy Mihály Sárosi Gy. felett.”⁵²⁾

5. Népies kitételek, szólásmódok bőven találhatók.

Ezek némelykor talpraesettek, jellemzők, némelykor izlés sértők; a mai izlés szerint szónoki beszédben porias voltukért egyáltalán nincs helyük. Pl. Kereszturi Sámuelnek Wilhelm Kr. feletti beszédében e kitételek: „a pénznek szerelmétől halálra csömörlött világban;”⁵³⁾ a bűnnek szüve t e m é s z t ő ny ü v e⁵⁴⁾ aranyból épített asztalodat

⁴⁸⁾ 140—141 l. — ⁴⁹⁾ 1 l. — ⁵⁰⁾ 1 l. — ⁵¹⁾ 5 l. — ⁵²⁾ 140 l. — ⁵³⁾ 18 l. — ⁵⁴⁾ 7 l.

trágyázod,⁵⁵⁾ nem szónoki beszédbe valók, míg Nagy Mihálynak Sárosi Gy. felett tartott beszédében a népies kitételek igen szépek: „Kérem is tartozó tisztelettel minden Rend hallgatóimat, hogy patentiával lenni méltóztassanak, míg röviden kirakosgatom, megmutogatom, hogy az elkerülhetetlen halált minden ember elkerülheti;⁵⁶⁾ most veszem észre magamat, minő Paradoxumnak nagy tökéjében vágtam vakmerő és meggondolatlan ígéretemnek órátori fej-szójét⁵⁷⁾; nem szándékozom mostan, hivatalom sem engedi, hogy a theologusok gabonájába akaszszam órátori sarlómat.“⁵⁸⁾ stb.

6. Mindenik szereti a fontoskodó beszédet, a mi nemcsak abban áll, hogy „lészent“, „nékit“ mond „lesz“ és „neki“ helyett, hanem sok ilyen szóhosszabbításban: „voltanak“ (voltak) „találtak“ (találtak) stb.

Ezek azok a styl-sajátságok, melyek ama korra nézve jellemzők. E beszédek a nyelvújítás előtt irattak, az után nyelvünk sokat széppült, bővült, csinosodott, s így a dolgot a kor néző-pontjából kellvén felfogni, nem lehet túlszigorúnak lenni a bírálatban.

Különben a korhoz mérten nyelve mindeniknek elég jó, s a mi bennök kifogásolható, nagy részben annak kell betudni, hogy latin stylisztikát ismertek csak, az iskolában latinul beszéltek, s hogy szépen beszéljenek magyarul, nem igen törődtek vele a száz végéig.

Az indulat némely beszédben helyenként a maga nyelvén szó-lal meg. A miből látszik, hogy igazán érezte a pap is a fájdalmat, mert hüen írta le. (Almásai Ádám és Márkos György beszédei Henter István felett.)

E beszédekkel, midőn a 18. százév irói nagyjaik enlékét kívánták megörökíteni, egyszersmind önmagukról is szép emléket hagytak hátra.

DEÁK MIKLÓS.

EGYHÁZTÖRTÉNELMI ADATOK.

CV.

A KOLOZSVÁRI TANÁCS TILTAKOZÁSA A SZOMBATOSSÁG ELLEN
1608 v. 1609-ben.

Kegelmes feiedelmeonk, adak erteseonkre, hogy nemely gonosz akaroink minket varosul Nagod eleott vadlottanak volna Zombatosoknak, és sydo heoteoweknek mondwan, kire valokepest Nagod megh indult, es Zentegy hazunkat, Scholankat akarna foglaltatny, es el pechieteltetny: ki feleol Nagodhoz kell confugialnunk minth kegelmes feiedelmeonkhez myerthogy sem Zombatosok, sem sido-heoteon valok nem vagiunk, sem penigh azoknak heoteoeket, es valasokat semminemeeo chikkeleiben nem tarthiuk, hanem az egesz keresztenege, az Euangelistaknak, es Prophetaknak irasiból, az fundamentumban vallasunk eggiez, mert mind keresztellessel, es az Ur wacharaiawal, az Jesus Christusnak, az eo tanitwaninak, és Euangelistainak, tanitasa zerent eleonk mindenekben, mely vallasunkban, mind ez ideigh ennek eleotte valo keresztény feiedelmink is megh tartottanak, es giermeksegeonk teol fogwan abban neotteonk, neweketteonk fel, zorgalmatosan tiztelwen, dicherwen az Attia mindenható eoreokke valo Istent, es az eo egietlen egy fiat, az Jesus Christust: varwan az deocheosegre, es eodwessegese eoreok eletre, az eo el pechieteleo zenth Lelket.

Keonieorgeonk azért Nagodnak minth kegelmes urunknak feiedelmeonknek, az nagy Istennek neweert, es zeretetyert, hogy Nagod is minth keresztény Istenfeleo feiedelem chelekedgiek kegelmesen veleonk, es ebben az mi zokott, és megh rezget religionkban, vallasunkban tarchion megh es ne engedgien egyebekkel is megh haboritany, kit my Nagodnak eleteonkben hyven zolgaliunk megh, es ez Nagod veleonk valo kegelmessegeert halaadassal dichierhesseok az Uristent, hogy Nagodnak, es az Nagod maradekinak minden eogyeit és dolgait zerenchiessé, es bodogh emlekezetre valova tegje.

My az Nagod kegelmesseges es io valaz tetelet variuk.

Kivül: Humillima Supplicatio Judic. et Jur. Civium ac totis Universitatis Civitatis Colosvar ad Illunam Cels. Vram.

Eredeti, egy félv, kérelem alakjában kettősen összehajtva, minden datum nélkül, de minthogy e csomóban több evvel egykoru